

Field : Communication

Type : Review Article

Received: 17.09.2018 - *Accepted*: 27.10.2018

Türkiye'nin Radyo ile Tanışması ve Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi

İbrahim Sena ARVAS

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Bolu,
TÜRKİYE

Email: ibrahimarvas@ibu.edu.tr

Öz

Çalışma, ilk radyo yayını, ilk düzenli radyo yayınlarının başlangıcı, TTTAŞ yani, Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi'nin kuruluşu ve özellikleriyle ilgilidir. Türk medya tarihinde radyoyla ilgili olan kısım, ilk gazetenin özellikleri ve sahiplik yapısı, ilk televizyon yayıncılığı yapan kurum olan TRT'nin kuruluşu ve yapısı kadar önemlidir. Bu bağlamda Türkiye'de radyo yayıncılığının nasıl başladığını konu edinen kaynaklar taranmış, bu kaynaklardan elde edilen ve doğruluğu sınanan bilgiler, son yıllarda yayımlanan makalelerden, kitaplardan, çoğunu TRT'nin desteklediği veya yayımladığı anı aktarımlarından elde edilen verilerle güncellenmiştir. Böylelikle, kaynaklar arasındaki çelişkili bilgiler ortaya çıkarılmış ve Türk radyoculuk tarihine ait yeni tespitler ve tanımlamalar yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmada Türkiye'de yapılan ilk radyo yayınının detayları ve TTTAŞ'ın tamamen yerli ve milli bir şirket olduğuna dair bulgulara ulaşılmıştır. Ne yazık ki Türk radyo tarihinin başlangıcına ilişkin çelişkili verilerin kayda geçtiği kaynak sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Bu çalışma söz konusu çelişkilerin yinelenmemesi adına, literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Radyo, Türk Radyoculuk Tarihi, TTTAŞ

Turkey's Acquaintance with Radio and Turkish Radio Telephone Corporation

Abstract

This study is related to the first radio broadcast, beginning of the first regular radio broadcasts, and establishment and characteristics of TTTAŞ, namely, Turkish Radio Telephone Corporation. The radio- related part in the history of Turkish media is as important as the characteristics and possessive structure of the first journal and the foundation and structure of TRT, the first television broadcasting institution. In this context, the references ,making a mention of how radio broadcasting began in Turkey, have been scanned, the information, obtained from these references and tested for accuracy, have been updated with the data from the articles published in recent years, books, and memory transfers, most of which have been supported or published by the TRT. Accordingly, contradictory information between references has been revealed and new determinations and definitions for Turkish radio have been attempted to be made. The details of the first radio broadcast in Turkey, and information and documents indicating that TTTAŞ is entirely a domestic and national corporation are included in the study. Unfortunately, there are a considerable amount of references, in which contradictory data about the beginning of Turkish radio history are included. This study aims to contribute to the literature in respect to prevent the recurrence of the relevant contradictions.

Keywords: Radio, History of Radio Broadcasting in Turkey, TTTAŞ

Giriş

Türk medya tarihi sürecini başlatan matbaa ülkeye 200 yıl gecikmeli gelmiş, matbaanın gazete baskısında kullanılması ise gelişinden yaklaşık 100 yıl sonra mümkün olmuştur. Bilinen ilk Türkçe gazete, 1828 yılında Mısır'da yayımlanan Vakayi-i Mısıriye'dir. 1831 yılındaysa Türk basın tarihinin en uzun ömürlü gazetelerinden Takvim-i Vakayi ortaya çıkmıştır (Koloğlu, 2006: 24). 1828'den günümüze, Türk basın tarihine ilişkin birçok çalışma yapılmıştır. Gazetelerin matbu olma özellikleri kolayca arşivlenmelerine olanak vermektedir. Bu özelliklerinden dolayı tarih alanında çalışan araştırmacılara kaynak teşkil eden gazeteler, kendi tarihlerinin yazımını da, maddi varlıklarıyla mümkün kılmaktadırlar. Fakat medyanın kronolojik olarak gazeteden sonra icat edilen mecrası olan radyo için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Dünyada 1920'lerde başlayan radyo yayıncılığı, 7 yıl gibi bir gecikmeyle Türk halkıyla buluşmuştur (Cankaya, 2003: 18-19). Gazeteye nispeten kısa süren bu teknoloji transferinin hikâyesi ve kapsamıyla ilgili elle tutulur kaynaklara ulaşmak çok da kolay olmamaktadır. Bu durumun başlıca nedeni, dönemin radyo yayınlarının arşivlenmesi için ayrıca bir teknolojinin ve tecrübenin gerekli olmasıdır. Dolayısıyla Türk medya tarihinin temel taşlarından olan radyonun hikâyesi ve kapsamı, ancak gazete arşivleri, yayımlanmış anılar ve alandaki araştırmacıların çalışmalarından elde edilecek bilgilerle anlaşılabilir.

Bu bağlamda radyo söz konusu olduğunda 1964 yılına kadar, yayın içerikleriyle ilgili kapsamlı çalışmalara rastlamak mümkün değildir. Ne yazık ki 1927'de düzenli radyo yayınlarının başlamasından, 1964 yılında Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun (TRT) kurulması ve radyo yayıncılığını himaye etmesine kadar geçen süre zarfında yayın içerikleri neredeyse hiç arşivlenememiştir. Özellikle radyo yayınlarının ilk yetkilisi olan Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi (TTTAŞ) ve devamındaki o günkü adıyla Posta Telgraf ve Telefon Müdüriyeti (PTT) yönetimi dönemlerine ait program kayıtları yok denecek kadar azdır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren dinleyicileriyle, Türk dilinin en yalın telaffuzuyla, gündem haberlerini, Türk müziğini ve bu gibi birçok kültürel, sanatsal ve sosyal gelişmeyi paylaşan radyo, birçok akademik çalışmaya konu olmuştur ve olmaktadır. Türkiye'de radyonun tarihine ilişkin yapılan çalışmalara gün geçtikçe yenileri eklenmektedir. Bu durum beraberinde kimi zaman önceki çalışmalardaki bazı bilgilerin yanlış veya eksik olduğu gerçeğini de ortaya çıkartmaktadır. Maalesef konuyla ilgili kapsamlı bir literatür taraması yapılmadığı ve güncel çalışmalara ulaşılmadığı takdirde hataların ve eksikliklerin yinelenmesi de kaçınılmaz olabilmektedir.

1. İlk Canlı Yayın ile Türk Radyoculuk Tarihinin Başlaması

1880'lerin sonunda Heinrich Hertz'in elektromanyetik dalgalarla elektriğin iletilebileceğini keşfetmesi, radyoya giden ilk adım olmuştur. Elektromanyetik dalgalar yoluyla iletişime geçme yöntemi önceleri gemilerin haberleşmeleri için kullanılmış, 20.yy.'ın ilk yıllarında ise amatör olarak radyoculuk başlamıştır.

1885 Heinrich Hertz elektromanyetik dalgalarla elektriğin iletilebileceğini kanıtladı. Hertz, 1880'lerin sonlarında bu dalgaları göndermek ve almak için deneyler yaptı.

1891 Radyolar denizdeki gemilerde görünmeye başladı. Böylece gemilerin hem güvenilirliği hem de güvenliği gelişti.

1892 Nikola Tesla kablosuz olarak elektromanyetik enerjiyi ilettili ve 1893'te St. Louis'de ilk halka açık radyo gösterisini yaptı.

1896 Guglielmo Marconi telsiz cihazının patent koruması için başvurdu ve 1897'de Kablosuz Telgraf ve Sinyal Şirketi'ni kurdu.

1901 Marconi tarafından Atlantik Okyanusu'nu aşarak İrlanda'dan Kanada'ya giden ilk sinyal gönderildi.

1902 Amatör radyo ABD kamuoyuna, Scientific American'da yayımlanan *Küçük Bir Maliyette Verimli bir Telsiz Telgraf Cihazının Nasıl Yapılır* başlıklı bir makaleyle tanıtıldı.

1906 Reginald Fessenden tarafından konuşma ve müzik içeren ilk radyo programı yapıldı.

1910 Uçaklarla haberleşme için ilk kez radyo dalgaları kullanıldı.

1917 I.Dünya Savaşı başladığında ABD'de bulunan ve ihtiyaca hizmet etmeyen tüm radyo istasyonları kapatıldı.

1926 İlk daimi ulusal ağ olan NBC kuruldu. Onu bir yıl sonra CBS takip etti.

1927 Kaotik radyo dalgalarına düzen getirmek için Federal Radyo Komisyonu kuruldu. (Federal Communications Commission: 2004).

Yukarıda da görüleceği gibi bilinen anlamdaki ilk radyo yayını 1906 yılında yapılmıştır. Altyapı, verici, radyo alıcısı gibi teknik donanım gerektiren bu mecranın Türkiye'ye gelmesi ise 1920'nin ikinci yarısında mümkün olmuştur. O yıllarda Türkiye'de söz konusu teknolojilerin üretilmemesi ve bu teknolojilerin ithalatının masraflı olması ilk radyo yayınının kısa süreli de olsa gecikmesinin başlıca nedenlerindedir. Bununla beraber Türkiye'de verici kurmanın ve yayın yapmanın devlet tekelinde olduğu da göz önünde bulundurulursa radyo konusunda bir eşzamanlı gelişme olamayacağı da görülecektir. Ancak tüm bu imkânsızlıklara rağmen Türkiye'nin radyoyla tanışması çok zaman almamıştır. Matbaanın gelişinin 200 yıla yakın bir süre geciktiği göz önünde bulundurulduğunda, radyoda yaşanan gecikmenin kayda değer olmadığı bile söylenebilir. Radyonun Türkçedeki ilk anılış biçimi *telsiz telefon*dur. Çünkü radyonun Türkiye'ye girişi telsiz telgrafın türevi biçiminde olmuştur (Kocabaşoğlu, 2010: 33). Bunun temel nedeni ise başlangıçta radyo yayınlarının iletilmesi için mevcut telsiz, telgraf ve telefonun altyapısının kullanılmış olmasıdır.

Türkiye'de amatör olarak radyo yayınlarının dünyayla eşzamanlı bir şekilde başlamamış olması, radyonun daha önce hiç denenmediği anlamına gelmemektedir. 1940'lı yıllarda Basın Yayın Umum Müdürlüğü yapan Veysel İlkin (1945: 1), anılarını Radyo isimli

dergide şu şekilde aktarmış ve Türkiye’de ilk radyo yayını denemesinin 1921-1923 yılları arasında gerçekleştiğini kaydetmiştir;

Yirmi iki yıl önceki hatıralarımı yokluyorum. Gözlerimin önünde şu manzara canlanıyor. Eski İstanbul Darülfünunun konferans salonundayız. Orada yerli ve yabancı büyük bir davetli kalabalığı toplanmış. Salonun pencereye yakın bir köşesine, geniş bir masa üzerine iri boyda simsiyah bir alet yerleştirilmiş. Üzerinde, yanında, yine en iri boydan trombonları andıran siyah hoparlörler görüyoruz. İzahatı heyecanla dinliyoruz. Tecrübeyi heyecanla bekliyoruz. Zira hemen iki adım ötedeki Yüksek Muallim Mektebi’nden müzikli radyo neşriyatı yapılacaktır. Hoparlörlerden cızırtılarla çıkan ses hala kulaklarımdadır. Bu ilk tecrübeye daha çok parazit dinlemiştik.

Yer yer parazitlerin karıştığı söz konusu yayının içeriğine ait bir başka bilgiyi ise İstanbul Radyosu müdürlerinden Turgut Özakman (2000: 182) şu şekilde aktarmıştır;

Sonunda beklenen an gelir. Yayın Rüştü Bey’in kısa bir konuşmasıyla başlar. Yeğeni Ahmet konuşmayı Fransızca özetler. Genç bir flütçünün çaldığı zeybek havasından sonra, Bakırköy İttihad-ı Osmani özel okulunda müzik öğretmenliği yapan Afife Hanım, *Rossignol* adlı parçayı söyler. O kadar alkışlanır ki, Afife Hanım birkaç kez mikrofona gelir.

Yukarıda sözü edilen denemeye ilgili yazılı basında yer alan habere ise 20 Mart 1923 tarihli *Tevhid-i Efkâr* gazetesinde rastlanmaktadır (Cankaya, 2003: 18);

Şehrimizde Telsiz Telefon tecrübeleri... Darülmualim’in muallimlerimizden Rüştü Bey, bir aydan beri İstanbul halkına dahi, Avrupa ve Amerika’da birdenbire fevkalade teemmün eden telsiz telefon hakkında bir fikir verebilmek için tecrübeler yapmaktadır. Dün Darülmualim’in konferans salonunda bir nutuk, ney ile çalınan zeybek şarkısı terennümanı, Darülfünundan vazih bir suretle dinlenebilmiştir. Mamafih konser namesi arasında limanımızdaki sefaının telsiz telgraf muhaberatı dahi karışmaktaydı...

Tevhid-i Efkâr’da yer alan bu haberle yayının tarihi de netlik kazanmıştır. Haberde yer alan dün ifadesiyle haberin tarihi karşılaştırıldığında, yayının tarihinin 19 Mart 1923 olduğu ortaya çıkmaktadır. Söz konusu haber konuyla ilgili araştırma yapanlara tarih konusunda bir netlik kazandırmıştır. Ayrıca haberde adı geçen Darülmualim’in günümüz deyimiyile yüksek öğretmen okulunun öğretmenlerinden Rüştü Bey ise Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitimin kurucusu ve ilk müsteşarı olan Mehmet Rüştü Uzel’dir. Uzel’in Türkiye’deki *ilk radyo yayını* denemesini yaptığına ilişkin bir diğer bilgiye ise Şevket Süreyya Aydemir’in (1991: 386) *İkinci Adam* isimli kitabında rastlanmaktadır. Aydemir ilgili sayfanın dipnotunda Uzel için, *Bu toprağın beklediği adamlardan biriydi ama bu toprağın alıştığı adam değildi*, ifadesini kullanarak şu bilgileri kaydetmiştir;

Rüştü Uzel, köy mektebinden sonra orta-lise tahsilini tamamlayarak devlet hesabına Fransa’ya gönderildi. Grenobli’de fizik-kimya tahsil etti. Kastamonu Lisesi’nde ve İstanbul Darülfünununda hoca oldu. Bizde ilk tecrübe radyo yayını, hem de kendi başardığı bir cihazla yapan odur. Sonra Maarif Vekâletine alındı. Yüksek ve Mesleki Tedrisat Umum Müdürü oldu.

Söz konusu yayınlara ilgili nispeten bugüne yakın tarihli bir kaynağa da TRT tarafından yayımlanan TRT Vizyon Dergisi'nin ilk sayısında rastlanmaktadır (Uçar, 2009: 7);

İstanbul'daki Öğretmen Okulu'nun kimya öğretmeni Rüştü Uzel başkanlığındaki bir öğrenci grubu deneme yayını yapmak için hazırlıklara girişir. İlk radyo yayını 19 Mart 1923 tarihinde Öğretmen Okulu'nun bodrumunda, davetliler ve basın huzurunda gerçekleştirilir. Yayın İstanbul Üniversitesi'nde o zamanki adıyla Zeynep Kamil Konağı'nda toplananlar tarafından heyecanla dinlenir.

Yukarıda aktarılan bilgilerden hareketle, Darülmüallimin'den yani dönemin Öğretmen Okulu'ndan yapılan bu yayın, Darülfunun'dan yani İstanbul Üniversitesi eski binasından dinlenmiştir. O zamanlar Darülmüallimin binasının Çapa semtinde bulunduğu (Taşer, 2010: 142), önceleri Zeynep Hanım Konağı olarak tanınan eski Darülfunun binasının da Laleli semtinde olduğu göz önünde bulundurulursa, kayıtlara geçen ilk radyo yayınının vericisiyle alıcısı arasındaki mesafenin yaklaşık 2 kilometre olduğu söylenebilir. Yukarıda geçen anılardan son derece cızırtılı olduğu anlaşılan yayına zaman zaman da Marmara Denizi'nde kıyıya yakın bulunan gemilerin telsiz haberleşmelerinin de karıştığı anlaşılmaktadır. Bu yayın bir deneme yayını olsa da, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde bilinen *ilk canlı radyo yayınıdır* denilebilir. Bu canlı yayında Rüştü Bey'in konuşması ve hazırlanan konser dinleyicilerle buluşmuştur. "1922'de New York ile Chicago arasındaki futbol karşılaşmasının ABD'de yapılan ilk naklen yayın olduğu göz önünde tutulursa, Rüştü Bey'in kendi olanaklarıyla gerçekleştirdiği bu deneme çok önemli bir girişimdir." (TRT, 1990: 9).

Bu verilerden hareketle Türkiye'deki bu yayının ABD'deki emsalinden en fazla bir yıl gecikmiş olduğu söylenebilir. Aradaki en önemli fark ABD'deki yayının bir program niteliği taşıması, Türkiye'dekinin ise bir deneme yayını olmasıdır. Türkiye'de söz konusu dönemdeki gerek teknik imkânsızlıklar gerekse yasal düzenlemeler göz önünde bulundurulduğunda, bu gecikmenin gerekçeleri de görülmektedir.

1923 yılının başlarında gerçekleşen radyo yayını denemeleri söz konusu dönemde Türkiye'de radyo konusundaki farkındalığın yüksek olduğuna dair ipuçları vermektedir. Ülkedeki radyo yayını denemeleri bununla da sınırlı kalmamıştır. Her ne kadar teknik teçhizata ulaşmak zor olsa da insanlar matbaada yaşanan gecikmenin tekrar edilmesinden korkarcasına bu yeni iletişim teknolojisini merak ve heyecanla takip etmekte, tüm imkânları zorlayıp çeşitli denemeler yapmaktadırlar. Türkiye piyasasında radyo alıcılarının uzun yıllar son derece pahalı kalması ve yukarıda söz edilen imkânsızlıklar nedeniyle amatör radyoculuğun, radyo alıcısı yapmak biçiminde gelişmesi, kuşkusuz bu ekonomik darboğazın üstesinden gelmek amacına yöneliktir (Kocabaşoğlu: 2010: 33).

2. Düzenli Radyo Yayıncılığına Kapı Aralayan Gelişmeler

Türk Silahlı Kuvvetleri'ne özgü, 'Muhabere olmadan muharebe olmaz' deyiimi özellikle Kurtuluş Savaşı yılları için ayrı bir öneme sahiptir. Hızlı haberleşmenin savaş yıllarında cephelelerdeki sevk ve idare üzerindeki rolü savaşların kaderini değiştirecek ölçüde önemlidir. Nitekim Kurtuluş Savaşı yıllarında hızlı haberleşmenin öneminin altını çizen

birçok olay yaşanmıştır. Örneğin Mustafa Kemal Atatürk'ün *Nutuk*'unda, 829 kez telgraf, 256 kez telgrafname, 56 kez telgrafhane, 29 kez telefon, 170 kez muhabere, 32 kez telgraf hattı kelimelerinin tekrar edilmiş olması haberleşmenin İstiklal Savaşımızda ne kadar önem taşıdığını gösterir (Köksal, 2016). Bunun yanı sıra *Nutuk*'ta (Atatürk, 2015: 316) telgraf memuru Manastırlı Hamdi Efendi'den söz edilerek hızlı haberleşmenin önemi vurgulanmıştır;

Bu hamiyetli ve cesur Manastırlı Hamdi Efendi olmasaydı, İstanbul felaketinden kim bilir haber almak için ne kadar bekleyip duracaktık. İstanbul'da bulunan nazır, mebus, kumandan, teşkilatımız mensupları içinden bir zat çıkıp vaktiyle bize haber vermeyi düşünememiş olduğu anlaşılıyor. Demek ki, hepsini heyecan ve helecan kaplamıştı. Bir ucu Ankara'da bulunan telin İstanbul'da bulunan ucuna yaşanamayacak kadar şaşkın bir hale gelmiş olduklarına bilmem ki hükmetmek caiz olur mu? Telgraf memuru Hamdi Efendi daha sonra bizzat Ankara'ya gelerek karargâhımız telgraf memurluğunu yapmıştır. Kendisine borçlu olduğum teşekkürü burada alenen ifade etmeyi milli ve vatani vazifelerimden sayarım.

Atatürk'ün hızlı haberleşmeye verdiği önemin bir kanıtı da Anadolu Ajansı'nın kuruluşudur. Anadolu Ajansı, Kurtuluş Savaşı'nın zor günlerinde, Anadolu'daki gelişmeleri ülke içinde ve dışında duyurmak amacıyla 6 Nisan 1920 günü çalışmaya başlayan bir haber örgütüdür (Girgin, 2009: 175). Haberleşme savaşın ardından kurulan yeni Cumhuriyet için de son derece önemli bir konu olacaktır. Ancak dönemin koşullarında mevcut haberleşme altyapısı, ihtiyacı karşılamamaktadır. Bu bakımdan başta Atatürk olmak üzere devletin kurucu kadrosunun haberleşme konusundaki farkındalıkları tartışmasız bir konudur. Nitekim Cumhuriyet'in ilk yıllarında hızlı haberleşmenin altyapısına yönelik hazırlıklara önem verilmiştir. Söz konusu dönemde hızlı haberleşme aygıtları, telsiz, telgraf ve telefondur. Dolayısıyla bu üç haberleşme aracına ait altyapının güçlendirilmesi, aktif bir şekilde işletilmesi ve olabildiğince yaygınlaştırılması öncelikli hedef olmuştur. Bu üç aracın altyapısına ilişkin çalışmalar Türkiye'de radyoya giden yolun da kapısını aralamıştır. Telsiz ve telgrafın teknik altyapılarının, radyo teknolojisine uyarlanabilecek özellikte olması dönemin hükümetinin farkında olmadan Türkiye'de radyo istasyonlarının temelini atmasına vesile olmuştur. Dolayısıyla hızlı haberleşme ihtiyacına yönelik kanunlar, ihaleler ve çalışmalar ilk radyo istasyonunun kuruluşuna zemin hazırlamıştır.

Hızlı haberleşme ihtiyacının karşılanmasına yönelik yasal altyapı, bu tip iletişim yetkisini PTT idaresine veren 21 Şubat 1924 tarihli ve 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu olmuştur (İçel, 2015: 74). Söz konusu kanun, 4 bölümden oluşmaktadır (Telgraf ve Telefon Kanunu, www.tbmm.gov.tr Erişim: 03.04.2018). Birinci bölüm tekel yapısından, ikinci bölüm yetkilendirmeden, üçüncü bölüm cezai yaptırımlardan ve dördüncü bölüm ise fiyatlandırma ve tarifelerden söz etmektedir. Kanunun birinci maddesinde; Türkiye Cumhuriyeti sınırları dâhilinde telgraf, telefon tesis ve işletmesinin sadece hükümetin elinde olduğu, bu tekelin uygulanmasında ise sadece PTT idaresinin yetkili olduğu belirtilmiştir. Kanunun özellikle 2. ve 3. maddeleri telgraf, telsiz ve telefon istasyonlarının yapımı ve işletilmesi için söz konusu tekelden muafiyet şartlarını

düzenlemektedir. Söz konusu muafiyetler telekomünikasyon şirketlerinin haberleşmenin tesisi ve işletmesi için hükümetten yetki almasının yolunu açmıştır.

Telekomünikasyon alanını düzenleyen yasayla bu alanda bir tekel konumu oluşturulması ve tekelden muaf tutulan durumların belirtilerek imtiyazlı şirketlerin kurulmasına olanak tanınması döneme özgü ekonomi politikalarıyla uyum içindedir. Yukarıda da belirtildiği gibi cumhuriyet yönetiminin 1920'lerin sonuna kadar uyguladığı ekonomi politikası çeşitli alanlarda tekeller kurarak özel sektöre devretmeyi öngörmektedir. Özel sektörün zenginleşmesi sayesinde ekonominin de gelişeceğine ilişkin görüşün bir yansıması olan bu uygulama telekomünikasyon alanında da geçerli olmuş; bu sayede alanda imtiyazlı şirketler kurulmuştur (Kubilay, 2003: 94-95).

Telgraf ve Telefon Kanunu'nun içerisinde bir başka dikkat çeken ibare ise; 3. maddenin V fıkrasında yer almaktadır. Buna göre; telgraf, telefon inşaat ve tesisatı yapacak şirketin tüm memurları hatta müstahdemleri Türklerden oluşmak zorundadır. Bu ifadenin önemi ileride imtiyazın verileceği şirketin ulusal yapısı söz konusu olduğunda önem kazanacaktır. Bu kanunun akabinde TBMM tarafından 3 maddeden oluşan ve telsiz istasyonlarına ayrılacak bütçenin detaylarının yer aldığı 554 numaralı Telsiz Tesisi Hakkında Kanun çıkarılır (Telsiz Tesisi Hakkında Kanun, www.tbmm.gov.tr Erişim: 08.05.2018).

Radyonun Türkiye'ye girişi aslında telsiz telgraf türevi biçiminde olmuştur. Kurtuluş Savaşı sırasında iletişim gereksiniminin önemi daha iyi anlaşılmış ve bu alanda ülkede büyük bir boşluk olduğu görülmüştür. Bu boşluğu önce telsiz telgrafla doldurmak; yurt içi ve yurt dışı iletişimi kolaylaştırmak amacıyla Cumhuriyetin ilk yıllarında girişimlerde bulunulmuştur. Bu amaçla 1925 yılında 'Telsiz Tesisi Hakkında Kanun' adıyla bir yasa çıkarılmıştır. Bu yasa, 'Ankara'da büyük bir telsiz istasyonu ile memlekette dâhili bir telsiz şebekesini öngörmekteydi (Kocabaşoğlu, 2010: 33).

PTT söz konusu kanuna dayanarak, Ankara ve İstanbul'da birer telsiz telgraf istasyonu kurulması amacıyla bir teknik komisyon oluşturmuştur. PTT, Milli Müdafaa ve Bahriye Bakanlıkları temsilcilerinden oluşan teknik komisyon bir şartname hazırlayarak istasyonların yapımını ihaleye çıkartmıştır (Kocabaşoğlu, 2010: 34).

Önce Ankara ve İstanbul'da birer telsiz telgraf istasyonu kurulması amaçlanmış ve bir şartname hazırlanarak istasyonların yapımı ihaleye çıkarılmıştır. Başvuran şirketlerden Alman Siemens ve Fransız T.S.F. Şirketi ile yapılan pazarlıklar sonucu, telsiz telgraf kurma işi Fransız T.S.F. Şirketine verilmiştir. Bu çok doğal bir gelişmeydi. Çünkü Türkiye'de bu teknolojiyi kuracak yerli bir şirket yoktur (Cankaya, 2003: 19).

Söz konusu ihalenin Fransız şirketi tarafından kazanılmasıyla telsiz ve telgraf vericileri bu şirket tarafından inşa edilmiştir. Adı geçen ihalede şirkete radyo istasyonu kurma, radyo yayıncılığı veya telsiz ya da telgraf haberleşmesinin yürütülmesine dair bir yetki verilmemiştir. İhale sadece verici inşasıyla sınırlıdır. Fransız şirket ihalenin gerektirdiği gibi verici istasyonlarını kurmuştur.

Biri Ankara'da Babaharman mevkiinde, öteki de İstanbul'da Osmaniye'de olmak üzere iki büyük telsiz telefon istasyonu kurulmuştur. Fransız şirket tarafından inşa edilen bu istasyonların kurulması iki sene sürmüş ve telsiz telgraf muhaberatının milletlerarası ehemmiyetini dikkate alan hükümet bu iki istasyon için cidden büyük fedakârlıklar yapmıştır (Bener, 1941: 4).

1925 yılında Telsiz Tesisi Hakkında Kanun ile bütçesi ayrılan istasyonlar gerçekleştirilen ihaleden 2 yıl sonra tamamlanmış ve 1927 yılında hizmete hazır hale gelmişlerdir. Ancak yukarıda da vurgulandığı gibi bu istasyonlar telsiz ve telgraf haberleşmesinin altyapısı için kurulmuşlardır. Nitekim bu verici istasyonlarının teknik donanımı radyo yayıncılığına da uygundur. Bu uygunluğun birileri tarafından fark edilmesi ve istasyonların radyo yayıncılığı için kullanılmaya başlanması çok kısa bir zaman almıştır.

3. İlk Radyo İstasyonunun Kurucuları

Rüştü Uzel'in 1923 yılında yaptığı ilk radyo yayını denemesinin ardından insanlar arasında bu yeni haberleşme teknolojisi konusunda farkındalık giderek artmıştır. Radyo yayıncılığına giden yolda, telsiz telgraf verici istasyonlarının inşasında sona yaklaşılırken, geriye söz konusu vericilerin biraz eklemeye radyo yayıncılığı için de kullanabileceği gerçeğini fark etmek ve bu işi yapmak için girişimcilik cesareti göstermek kalmıştır. Hükümetin bu çalışmasını fark ederek girişimde bulunan ilk kişi gazeteci Sedat Nuri İleri olmuştur. Konuyla ilgili, bir dönem İstanbul Radyosu Müdürlüğü de yapan Ayhan Dinç (2000: 55) gerçek olması muhtemel iki şüphesini dile getirmiştir. Bunlardan birincisi hükümetin bu telsiz telgraf istasyonları inşa çabasında Sedat Nuri İleri'nin de bir payı olabileceği, diğeri ise, 1923 yılında Rüştü Uzel tarafından gerçekleştirilen deneme yayını dinleyen gazeteciler arasında Nuri İleri'nin bulunma ihtimalidir. Hadisenin tarihsel gelişimine bakıldığında her iki soru işaretinin de son derece yerinde ve gerçekçi olduğu görülmektedir. Sedat Nuri İleri'nin bu girişimde tek başına olmadığını, gerek teknik destek için, gerekse sermaye için arayışlarda bulunduğunu Ergun Hiçyılmaz (1996: 27) şu cümlelerle kaydetmiştir;

Fikrin sahibi İleri gazetesi sahibi Sedat Nuri Bey'di. Bu düşüncesini kurmay binbaşılıktan ayrılmış Hayrettin Bey'e açmıştı. Hayrettin Bey teknik konulara vakıf, gerçek bir radyo amatörüydü. Bu düşünce daha sonra geliştirilecek ve o sırada İş Bankası Genel Müdürü olan Celal Bey'e aksettirilecekti. Celal Bey dediğimiz, Ege'de efelerle ilk dağ eylemlerini ateşleyen eski ittihatçı Celal Bayar'dır. Celal Bey ile konuşmak, onun radyoya çok aşina olmasından ileri gelmiyordu. En büyük bankayı yöneten ve devlet ekonomisinde fikri ağırlığı olan bir devlet adamıydı. Konu Bayar tarafından Mustafa Kemal'e aksettirilmiştir...

Sedat Nuri İleri'nin fikir bazındaki girişimi Hayrettin Bey'in teknik bilgisine muhtaçtır. Hayrettin Bey, Türk radyoculuğunda bahsi geçen bu alıcı yapma işine, haberleşmeye ve yayıncılığa merakıyla ünlene kişilerden biridir. Geçmişte Sultan Abdülhamid'in muhabereci zabıtlereindir. 1905 yılında Harbiye Mektebi'ne girmiş ve 1946 yılına kadar çeşitli devlet hizmetlerinde bulunmuştur (Ek-1). Soyadı Hayreden olan Hayrettin

Bey telsizlerle aşırı derecede meşgul, evi hatta yatak odasına kadar mikrofonlar ve ahizelerle dolu biridir (Yalçın, 2017: 5). Ayrıca Hayrettin Hayreden, İstanbul Belediyesi eski başkanlarından Profesör Yusuf Razi Bel'in damadı, Sedat Nuri İleri'nin yeğeni Rasih Nuri'nin eniştesi ve ordudan önyüzbaşılıktan ayrılmış telsiz meraklısı biridir (Dinç, 2000: 57).

Nuri İleri'nin bu girişimde Hayrettin Hayreden ile birlikte olması insanları radyo yayıncılığı fikrinin yapılabirliği konusunda ikna etmesini kolaylaştırmıştır. İleri'nin Hayreden'i ikna etmesi ise pek de zor olmamıştır. İstanbul Radyosu arşivinde bulunan ve 1987'de yayınlanan, *Radyolarımızın 60. Yılı Özel Programı*'nda yer alan konuşmasında Hayrettin Hayreden şunları söylemiştir (Dinç, 2000: 58);

Efendim, iptida bir masalla başlamak mecburiyetindeyim. 1926 senesinde arkadaşım Sedat Nuri Bey geldi. 'Hayrettin, bir radyo postası işletmesi istiyoruz. Şirket kuracağız, burada sen de teknik tarafı işgal eder misin?' dedi. Peki dedim. Benim telsizle son derece uğraştığımı biliyordu ve ondan dolayı bana müracaat ediyordu. Evde, işte, yatak odamda kadar her yerde bir sürü mikrofon, kablolar ve cihazlar görürdü. Anlatırdım ona, işte bu telsiz, filan diye. Ondan dolayı benden bu iş için yardım istedi. Sordum, 'ne tür bir şey olacak bu' dedim. Dedi ki, 'Anadolu Ajansı ve bilhassa İş Bankası ile görüşüm. Bir şirket teşkil ediyoruz. Fransızların kurmakta oldukları istasyonları işleteceğiz. Bunun üzerine peki dedim. 'Kabul ediyorum.'

Hayrettin Bey'in teknolojik haberleşmeye olan bu ilgisi, yaşadığı dönemde kendisinin deyim yerindeyse aranan adam olmasını sağlamıştır. Sedat Nuri İleri'nin kurucu kadrosunun en kritik ismi Hayrettin Bey olmuştur. Sedat Nuri İleri'nin bu girişiminden ve Hayrettin Hayreden'in radyo alıcıları konusundaki deneyimlerinden Mustafa Kemal Atatürk'ün de haberi olmuştur (Kocabaşoğlu 2010: 48). Hayrettin Bey askerlik döneminden tanıştığı Atatürk ile radyo konusunda bir görüşme gerçekleştirir ve Atatürk bu görüşmede radyo istasyonlarının kurulmasını emreder. Görüşme gazeteci Altan İlkin'den şu şekilde aktarılmıştır (İlkin'den aktaran Dinç, 2000: 57);

Radyo istasyonu kurmaya teşebbüs edişimiz, ilk zamanlar hükümet mahfillerinde pek iyi karşılanmamıştı. Millet henüz geri olduğunu, bunu hazmedemeyeceğini ve esasen elde teknik eleman da bulunmadığını söylüyorlardı. Ben ise onlara, dünyada en çok plak satışının yurdumuzda olduğunu, ahalinin böyle şeylere ihtiyacı bulunduğunu anlatmaya çalışıyor, fakat ikna edemiyordum. Nihayet her işte ileriye gören Atatürk'ün dehası bu işi de halletti. Kendisine bu teşebbüsten bahsetmişler. 'Aleti getirsin de dinleyelim' demiş. Ata ile ordu hayatından tanışırdım. Bir gün kendi yaptığım alıcıyı Orman Çiftliği'nde O'na götürdüm. İstasyon ararken karşımıza tesadüfen Rus radyosu çıktı. Atatürk Sofya'da iken az çok Rusçaya kulağı dolmuştu. Dinledi, dinledi... Birden herkesi susturdu. 'Efendiler' dedi, 'Bakın propaganda yapıyorlar.' Derhal istasyonun kurulmasını emrettiler ve biz şirketi tesis ettik.

1926 yılında yapıldığı anlaşılan bu görüşmenin gerçekleştiği dönemde dünyada yayın yapan radyo istasyonu sayısı 123'tür. Atatürk'ün emrinin akabinde inşası bitmek üzere olan Telsiz Telgraf istasyonlarına radyo vericisi görevi de görebilmeleri için birer

modülasyon tertibatı eklenmiştir (Bener, 1941: 4). Bu eklemenin ardından geriye sadece yayın yapacak şirketin kurulması işi kalmıştır.

Türkiye’de kurulacak ilk radyo istasyonunun fikir babası Sedat Nuri İleri olmuştur. Nitekim Sedat Nuri Bey’in Hayrettin Bey’den aldığı destekle birlikte Türkiye’deki ilk radyo istasyonu bu iki ismin öncülüğünde kurulacaktır.

4. Türk Telsiz-Telefon Anonim Şirketi ile Düzenli Yayına Giden İlk Adım

Fransız şirketin telsiz telgraf verici istasyonlarını tamamlamasına bir yıl kala Sedat Nuri İleri gerek İş Bankası ile gerekse Anadolu Ajansı ile radyo yayıncılığı imtiyazını alacak olan şirketin kurulumuyla ilgili görüşmelerini bitirmiştir. 6 Ocak 1926 tarihinde hükümetçe kuruluşu onaylanan şirketin adı Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi ‘TTTAŞ’ olarak belirlenmiştir (Bener, 1941: 4). Nizamname-i Dâhili adlı şirket sözleşmesinin birinci maddesinde kurucuların adları belirtilmektedir (Kocabaşoğlu, 2010: 38). Buna göre; İş Bankası adına Genel Müdür Mahmut Celal Bayar, Anadolu Ajansı adına Siirt Milletvekili Mahmut Soydan, bireysel olarak da Gümüşhane Milletvekili Cemal Hüsnü Taray ile Sedat Nuri İleri şirketin kurucularıdır.

Kaynaklarda TTTAŞ’ın sahiplik yapısıyla ilgili iki farklı bilgi bulunmaktadır. Birincisi şirketin Fransız-Türk ortaklı bir sermaye yapısına sahip olduğu, diğeri ise tamamen yerli sermayeyle kurulmuş milli bir şirket olduğu yönündedir. Kurucu kadrosunda yabancı uyruklu bir isme rastlanmayan TTTAŞ’ın Fransız ortaklı olduğunu ileri süren kaynaklardan belli başlı birkaçını kronolojik olarak sıralamak mümkündür.

Bunlardan ilki bir dönem Basın Yayın Umum Müdürlüğü ve TRT Radyo müdürlüğü görevlerini de yürüten Hasan Refik Ertuğ’a aittir. Ertuğ (1951: 50-51), *Radyo İşletmeciliği ve Meseleleri* isimli kitabında, Telsiz telgraf istasyonlarının inşasını yapan Fransız şirketin teşebbüsüyle TTTAŞ’ın kurulduğunu yazmıştır. Ertuğ, herhangi bir kaynağa dayandırmadığı bu iddiasının altını; “Radyo işletme inhisarını elinde bulunduran şirket, tam manasıyla milli bir müessese değildi.” cümlesiyle de çizmiştir. 1951 yılına ait bu kitaptaki iddia TRT Program Dairesi Başkanlığı tarafından yayımlanan kitap serisinin 11. ve 12. kitaplarında da yer almıştır. 11 numaralı *Radyo ve Köy Yayınları* kitabının yazarı Aysel Aziz (1968: 7) ve ondan iki yıl sonra 1970’de yayımlanan *Radyo ve Halk Evleri* kitabının yazarı Nilüfer Süerdem Osman (1970: 15), TTTAŞ’ın; Fransız ortaklı bir şirket olduğunu ileri sürmüşlerdir. Söz konusu bilgi şu cümleyle aktarılmaktadır; “1927-1936 Türk Telsiz Anonim Şirketi ile İş Bankası ve bir Fransız firmasının ortak olarak kurdukları bir şirket tarafından yönetilen radyo...”. Aysel Aziz (1995, s. III), TTTAŞ’a Fransız bir firmanın ortak olduğuna dair bu iddiayı 1995 yılına ait *Radyo ve Televizyon Yasal Düzenlemeler* adlı eserinde, “TTTAŞ adıyla kurulan Fransız-Türk karışımı özel kesim tarafından...” cümlesiyle tekrar etmiştir. Bütün bunların yanı sıra *Mavi Nota* isimli müzik ve sanat dergisinde, M. Nazmi Özalp (1994: 9) imzalı bir makalede TTTAŞ’ın, İş Bankası, Anadolu Ajansı ve Philips şirketiyle ortak bir anonim şirket olduğu ileri sürülmüştür. Yazarın, Hollanda menşeli Philips’in ortaklığı konusundaki bilgiyi nereden edindiği belirtilmemiştir.

Yukarıda yer alan ortaklık iddialarının benzer yanı, yazarlardan hiçbirisinin sunulan bu bilgiye dair kaynak göstermemeleri ve söz konusu bu Fransız ortaklığı ilişkin belge ya da belgelere yer vermemeleridir. Dolayısıyla söz konusu bilgiyi kaynak gösteren birçok çalışmada da TTTAŞ'ın Fransız ortaklı bir şirket olduğu iddiasının yinelenmesi mümkündür.

TTTAŞ'ın kurucu ortaklarını sıralayan en temel kaynaklardan birisi, TTTAŞ sonrası kurulan Ankara Radyosu'nun ilk Program Müdürlerinden (Altar, 1969) Fuat Münir Bener'in (1941: 4), *Radyomuz Onbeş Yaşında*, başlıklı makalesidir. Bener, şirketin kurucu ortaklarını sayarken, 'İş Bankası, Anadolu Ajansı ve bazı müteşebbisler' ifadesini kullanmış, herhangi bir yabancı ortaktan söz etmemiştir.

TTTAŞ'ın ortakları konusunda birincil kaynaklara dayanan ilk çalışma ise Uygur Kocabaşoğlu (1980: 12), tarafından yapılmıştır. Kocabaşoğlu Ankara Sicil Memurluğunda bulunan şirketin kuruluşuna dair bilgileri içeren *121 numaralı dosyadan* faydalanmıştır. Kocabaşoğlu'nun atıfta bulunduğu bir başka kaynak ise, TTTAŞ tarafından yayımlanan ve kamuoyuna radyoculukla ilgili teknik bilgiler vermeyi amaçlayan Telsiz isimli dergidir. Derginin birinci sayısında yer alan bilgilere göre de; TTTAŞ'ın sermayesinin yüzde 40'ı İş Bankası'na, 30'u Anadolu Ajansı'na, geri kalan 30'u ise Falih Rıfki, Cemal Hüsnü ve Sedat Nuri Bey'e aittir (Telsiz 1927'den aktaran Kocabaşoğlu, 1980: 13).

Uygur Kocabaşoğlu'nun başvurduğu kaynaklara paralel bir bilgi de TTTAŞ'ın kuruluş aşamasında aktif rol oynayan Hayrettin Hayreden'den nakledilmiştir (Dinç 2000: 58). Sacide Vural'ın (1986: 105) *Radyo-TV Kurumlarında Yönetim ve Türkiye'deki Uygulama* isimli kitabında da kurucu ortaklar aynı şekilde yer almıştır.

TTTAŞ'ın tamamen yerli sermayeyle kurulan milli bir şirket olması dönemin iktisat politikalarıyla uyumludur. Özellikle 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar, söz konusu dönemde kuruluşuna sıcak bakılan şirketlerle ilgili ciddi fikirler vermektedir. Kongredeki milli iktisat anlayışı yeni cumhuriyet koşullarına uygulanmıştır (Findley, 2011: 271).

Siyasal iktidarın İzmir İktisat Kongresi kararları ışığında, özel teşebbüsü desteklemek amacıyla 1924 yılında İş Bankası'nı kurması ve bu bankanın TTTAŞ sermayesinin %70'ine Anadolu Ajansı ile birlikte sahip olması, kapitalist yoldan kalkınmayı amaçlayan ülke iktidarının tekel niteliğinde birçok girişimin niçin sahibi olduğunu da açıklamaktadır (Akarcalı, 1997: 101).

1923 - 1929 yılları arasında bizzat devlet eliyle Türkiye burjuvazisinin yaratılıp desteklendiği dönem olmuştur. Bu yıllarda, devlet tekeline konu olan mal ve hizmetler imtiyazlı yerli ve yabancı şirketlere devredilmiş; bu şirketlerin birçoğunda da üst düzeyde siyasal kadrolardan kişiler ortak ya da hissedar olarak yer almışlardır. İşletme Ruhsatnamesi ile radyo yayıncılığı imtiyazının on yıllığına TTTAŞ'a tanınması, böyle bir bağlamda anlam kazanmaktadır (Duman, 2013: 15).

Gerek dönemin iktisat politikaları gerekse siyasal atmosferi radyo yayıncılığı gibi kamuoyu kanaatlerinin şekillenmesinde etkisi yüksek bir işin yabancı ortaklı bir şirkete devrine imkân vermemektedir. Bu gerçekler bir yana şirketin ne kurucular listesinde ne de yönetim kadrosunda herhangi yabancı bir isime rastlanmamaktadır. Şirket yönetim kuruluna İş Bankası, Anadolu Ajansı ve siyasal iktidara yakın kişiler egemendir. Şirket yönetim kurulu şu kişilerden oluşmaktadır (Kocabaşoğlu, 2010: 38); “Başkan, Siirt Milletvekili Mahmut Soydan. İkinci Başkan, Bolu Milletvekili Falih Rıfkı Atay. Üyeler ise; İş Bankası İstanbul Şubesi Müdürü Muammer Bey, Anadolu Ajansı Temsilcisi Ethem Hidayet Bey ve Sedat Nuri İleri.”

Söz konusu karışıklığın temel nedenlerinden biri; dönemin koşullarında telsiz telgraf istasyonları inşa etmek için gereken teknik donanımın ve tecrübenin ne Türkiye devletinin kadrolarından ne de milli bir şirketten sağlanamamasından dolayı uluslararası katılıma açık bir ihale yapılmış olmasıdır. Ancak söz konusu ihale sadece, telsiz telgraf ve daha sonra radyo yayıncılığının teknik alt yapısını oluşturan vericilerin tesisiyle ilgilidir. Bu ihalenin bir Fransız şirketi tarafından kazanılmış olması, TTTAŞ’ın Fransız ortaklı bir şirket olduğu algısına hizmet edebilir. Öte yandan yayın anonslarının hem Türkçe hem de Fransızca yapılması da kafa karışıklığına neden olmaktadır. Ayrıca TTTAŞ tarafından yayımlanan *Telsiz* dergisinin de her sayısının sonunda Fransızca anlatım bulunmaktadır. Fransızca metinler, dergiyle radyo hakkında fikirlerini beyan edenlerin mektuplarından ve İstanbul Radyosunun Fransızca program akışından oluşmaktadır (Akagündüz, 2014: 365). Radyoya yüklenen Türkiye’yi uluslararası ölçekte tanıtmaya görevi, o dönemde en yaygın dil olan Fransızcanın ikinci lisan olarak kullanılmasını açıklamaktadır. Radyo yayınlarındaki bu çift lisan kullanımı da TTTAŞ sahiplik yapısı konusunda algı oluşmasına imkân vermektedir.

Fransız ortaklığı algısına hizmet eden bir belge ise ABD’nin İstanbul Başkonsolosluğu’na ait 21 Mayıs 1927’de hazırlanan ve 6 gün sonra postaya verilen bir rapordur (Dinç, 2000: 68). Raporda (Ek-2), radyo programlarının *Societe Anonyme de Telephonia Sans Fil* tarafından başlatıldığı ve programların *Compagnie Francaise de Radio* isimli Fransız şirketi tarafından desteklendiği, istasyon için gereken teknik teçhizatın da bu şirket tarafından sağlandığı yazmaktadır. Bu bir destek ya da hizmet alımı olabilir. Rapor TTTAŞ’ın ismen Türk şirketi gibi görünse de Fransız’lar tarafından desteklendiğini yazmaktadır. Fransız ortaklığından söz eden kaynaklarda bu rapordan bahsedilmemiştir. Nitekim onca kaynak varken bu raporu temel alarak TTTAŞ’ın sermaye yapısıyla ilgili kesin hükme varmak akılcı olmayacaktır.

TTTAŞ’ın kuruluş hikâyesine, sermaye sahiplerine ve yönetim kadrosuna bakıldığında ne ölçüde bir özel şirket olduğu da tartışılabilir. Şirketin yüzde 70’i, hükümetçe kurulması sağlanan, yönetimi hükümetin içinden kişilerden oluşan İş Bankası’na ve tamamen devlete ait olan Anadolu Ajansına aittir. Geri kalan ortaklardan biri milletvekili diğeri ise hükümete yakın bir gazetecidir. TTTAŞ için özel şirket görünümü bir kamu yayıncısı denilebilir. Dönemin hükümeti radyoyu işletme işini devletin yapmasını tercih etmemiştir. Yeni cumhuriyetin iktisat politikaları bir yana, hükümetin, radyo işletmesini kendisinin doğrudan müdahil olabileceği bir şirkete devretmeyi istemesi, kendi

propandasını daha etkili bir biçimde yapma arzusuyla açıklanabilir. Hükümetin radyo işletmesini ihale etmesi, Yasemin Inceoğlu'nun (2010: 13) şu tespitiyle de açıklanabilir; "Devlet tarafından yapılan ve amacı belli politikaları destekleyerek kamuoyunu yönlendirmek olan propaganda, şirketleşmiş medyada hayat bulur."

Bu gerçekler ışığında TTTAŞ'ın kuruluşu 6 Ocak 1926 tarihinde hükümet tarafından onaylanmıştır (Kocabaşoğlu, 2010: 37). Şirketin kurulmasına paralel olarak devlet, yayınların bir an evvel başlayabilmesi için elinde bulundurduğu yayıncılık tekelinden feragat etmeye karar vermiş, bu doğrultuda bir an evvel yetki devri yapmak için hem şirket hem de devlet hazırlıklara başlamıştır. Cumhuriyet'in ilan edilmesinin ardından, başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere tüm kurucu kadronun öncelikli hedefi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni içeride ve dışarıda etkili biçimde tanıtmak olmuştur. Bu hedef doğrultusunda yazılı basın kullanılması bir yana, o dönem için oldukça yeni olan radyonun bir an önce milli ideallere, ilkelere hizmet amacıyla tesis edilmesi ve etkin şekilde kullanılması ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda; hükümetle şirket temsilcileri arasında, *Türkiye Cumhuriyeti Havza-i Hükümeti Dâhilinde Telsiz Telefon Mürsile ve Ahize İstasyonları İşletme Ruhsatnamesi* adıyla bir belge 8 Eylül 1926 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır (Kocabaşoğlu, 2010: 37). İmzalanan belgeyle devlet yayıncılık tekelinden feragat etmiş ve bu konuda şirkete yetki devri yapmıştır. İmzalanan belge TTTAŞ'ın devlete karşı sorumluluklarını ve yayıncılık konusundaki sınırlarını çizmektedir. Belgenin birinci maddesine göre (Bener, 1941: 4);

406 numaralı kanun mucibince Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde umumi faydalara yarayan siyasi, iktisadi, içtimai ve ilmi havadis, nutuk, konferans ve konserlerle sair hadiselere ait bilgilerin ve fennin ilerlemesiyle ileride bütün medeni memleketlerdeki telsiz telefon postalarının tatbik ve neşredeceği diğer bütün hususların halka neşir ve tamimine mahsus olmak üzere Ankara ve İstanbul'da meydana getirilmiş olan mürsile istasyonlarının PTT Umum Müdürlüğü namına işletilmesi hususu ilgili imzadan itibaren on sene müddetle mezkur şirkete ihale olunmuştur.

Bir sözleşme metni niteliği taşıyan söz konusu belgeden 1927-1936 yılları arasında devletin yayıncılık tekelinde şirkete 10 yıllık bir imtiyaz verdiği görülmektedir. Sözleşmenin başlangıcında, yapılacak yayıncılık uygulamalarının içerikleriyle ilgili talepler de yer almaktadır. Öyle ki gelecekte, dünyadaki diğer radyo istasyonlarının yayın içeriklerinin zenginleşmesi de göz önünde bulundurulmuş ve içeriklerin ucu açık bırakılmıştır. TTTAŞ'ın sözleşmesinde, idari yapının yayın politikalarının sınırlarını da çizen bazı yükümlülükleri bulunmaktadır;

TTTAŞ ile devlet arasındaki ilişkilerin esaslarını sözleşme metninin 11, 13 ve 28. maddeleri belirlemektedir. Bu maddelere göre;

- a- Radyonun fenni, ticari, hesabi bilumum sefahatini takip etmek için devletin tayin ettiği komiserlerin maaşlarını şirket ödeyecektir. Ayrıca hükümet komiser aracılığıyla şirketin hesap defterlerini incelemeye yetkilidir ve şirket bu incelemeye her türlü kolaylığı sağlamalıdır.

- b- Devlet yayın hizmetini kısmen veya tamamen durdurmak, kimi abonelerin alıcı kullanmalarını yasaklamak ve olağanüstü durumların ortaya çıkması halinde istasyonlara tümüyle el koymak hakkını saklı tutmaktadır.
- c- Şirket, hükümetçe kendisine gönderilecek her türlü resmi bildiriye ücretsiz olarak, yayınlamakla yükümlü olacaktır (Devran, 2011: 12).

Yukarıda bulunan yükümlülüklerle devlet TTTAŞ'ı doğrudan denetleyeceğini, gerekirse istasyonlara el koyacağını açıkça belirtmiştir. Buna göre şirket siyasi otoriterinin talep ettiği tüm gelişmeleri vakit kaybetmeden duyurmakla da mükellef olmuştur. Gerek şirketin sermaye yapısı ve yönetimi, gerekse devletin sözleşmeden doğan kontrol ve müdahale yetkisi bakımından TTTAŞ'ın bağımsız bir özel şirket niteliğinde yayıncılık yapabilme ihtimali bulunmadığı açıktır. Tüm bunların yanı sıra TTTAŞ'ın PTT adına çalışacak bir şirket olması da, günümüz özel yayıncılık anlayışıyla konunun değerlendirilmesinin mantıklı olmayacağını göstermektedir. RTÜK başkanlarından Davut Dursun (2014), durumu şöyle özetlemiştir; "1925'ten sonra radyo yayınlarını yapma yetkisinin 10 yıllık imtiyazla özel hukuk tüzel kişisi olarak kurulan TTTAŞ'a 1936 yılına kadar verilmiştir. Bu şirketin BBC'yi örnek alarak kendisine verilen imtiyazla devlet adına yayınlar yapmıştır."

Tüm bu değerlendirmelerden yola çıkarak, devletin yayıncılık tekeli bir imtiyazla görüntüde devrettiği, esasında kuruluşundan işleyişine kadar şirkete müdahil olduğu kanısına varılabilir. Söz konusu dönemde radyo yayıncılığında reklam gelirlerinden de bahsetmek mümkün değildir. Radyo alıcısı sahibi dinleyicilerin azlığı ve reklam için tercih edilen mecranın yazılı yayınlar olması bu olasılığı da rafa kaldırmaktadır. Şirketin gelirler kalemleri de devlet tarafından belirlenmiştir ki; bu 10 yıllık dönemde şirketin yaşadığı ekonomik darboğazlarda hükümet maddi desteğini hiç esirgememiştir. Şirketle yapılan anlaşmanın diğer maddelerinde şirketin gelirleri belirlenmiştir.

Radyo alıcısı kullanan kişilerin şirketten ruhsat alarak yılda 10 lira ödemesi, resmi dairelerle hayır kurumlarının yılda 5 lira ödemesi ve Türkiye'ye ithal edilen radyo alıcılarının fatura bedelinden tahsil olunacak vergi gelirinin yüzde 25'inin şirkete aktarılmasına karar verilmiştir (Bener, 1941: 4).

Söz konusu dönemde alıcı sayısının azlığı ve özel reklam gelirlerinin olmayışı şirketin ekonomik olarak sürekli darboğaza girmesine hatta yer yer yayınlarına ara vermek zorunda kalmasına neden olmuştur. Zira şirketin elinde devletten aldığı yayıncılık imtiyazı dışında bir maddi varlık da bulunmamaktadır. Şirketin kullandığı tüm istasyonlar ve teknik altyapı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne aittir. Şirket, İstanbul ve Ankara'da bulunan istasyonları tüm bu şartlar çerçevesinde işletmeye başlamıştır.

5. İlk Düzenli Radyo Yayını

Türkiye'deki ilk düzenli radyo yayınının başlangıç tarihi ve içeriğini kayıt altına almış bir arşiv bulunmamaktadır. İstanbul'da yapılan ilk düzenli yayının başlangıç tarihi gazete arşivlerine ve belgelere dayanarak tespit edilmiştir. Tarihiyle ilgili kesin bir tespit yapılamayan yayın ise Ankara'daki radyonun ilk yayınıdır.

3 Mart 1927 tarihli Servet-i Fünun dergisindeki habere göre, TTTAŞ'ın İstanbul'daki vericiyle yaptığı ilk deneme yayınlarından birisi 1927 yılı Mart ayı başlarındadır. İstanbul Büyük Postahanesi'nin kapısı üzerine yerleştirilen bir vericiden halka müzik dinletilmiştir (Kocabaşoğlu, 2010: 55). Nisan ayı süresince deneme yayınlarının devam ettiği anlaşılan İstanbul Radyosunda, düzenli yayının ilk başlangıcı ise tamamen basın tarihinden edinilen bilgilere dayanmaktadır. Buna göre;

Programlı ve düzenli yayınlara geçilmesi ancak 1927 yılının Mayıs ayı başlarında mümkün olmuştur. İstanbul Telsizinin düzenli yayınlara başladığı günün kesin tarihi konusunda çeşitli gazeteler arasında görüş birliği yoktur. Cumhuriyet Gazetesi'ne göre "Tük Telsiz Telefon Şirketi dün akşamdan (5 Mayıs) itibaren neşriyat servisine başlamıştır." Akşam Gazetesi'ne göre ise ilk düzenli yayın 6 Mayıs'ta gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet Gazetesi'nin haberinde sözü edilen yayının deneme niteliğinde olduğu, asıl düzenli yayınlara birkaç gün içinde başlanacağı belirtilmekteyse de, gerek Akşam Gazetesi'nin haberinden gerekse 7 Mayıs 1927 tarihli İkdam gazetesinde görülen ilk Telsiz Telefon Programından hareket ederek, düzenli yayınlara 6 Mayıs tarihinde başladığını kabul etmek doğru olacaktır (Kocabaşoğlu, 2010: 55).

Bu tespitle birlikte düzenli yayınlara başlama tarihi 6 Mayıs 1927 olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, Kocabaşoğlu'nun (1979: 177-184) yayınladığı bir makale de özellikle bu ilk düzenli yayınla ilgilidir. 6 Mayıs tarihi, İstanbul Radyosu'nun giriş kapısının altında da yazmaktadır. Ancak ABD Konsolosluğunda ait bir belgede (Ek-2), Türkiye'de radyo yayınlarının 1 Mayıs 1927'de başladığı belirtilmiştir. Ancak bu tarihin düzenli yayınları değil, İstanbul'daki postanenin kapısı üzerine yerleştirilen vericiden yapılan deneme yayınlarını işaret etmiş olması muhtemeldir.

Bununla birlikte birçok mecrada İstanbul radyosunun ilk anonsu olarak geçen ve özellikle internet ortamında da kolaylıkla erişilebilen; *Alo alo, muhterem samiin. Burası İstanbul Telsiz Telefonu, 1200 metre tul-u mevc, 250 kilosaykıl. Bugünkü neşriyatımıza başlıyoruz*, anonsunun tarihine ilişkin de herhangi bir kaynağa dayandırılan kesin bilgi bulunmamaktadır. Anonsta yer alan sesin Eşref Şefik Bey'e ait olduğu belirtilse de bu durumla ilgili de herhangi bir tarihi doküman ya da kayıt bulunmamaktadır. Bu konudaki belirsizliğe TRT Radyo yapımcılarından Lalifer Balibeyoğlu Uçar da (2009: 8) dikkat çekmiştir; "Bu anons ilk kez kimin tarafından seslendirildi bilinmiyor. Bazı kaynaklara göre Eşref Şefik bazılarına göreyse Sadullah Gazi Evrenoz. Hangi tarihte, hangi stüdyodan antene çıktığı da belli değil. Fakat emin olunan tek gerçek bir zamanlar İstanbul Telsizi'nin bu şekilde açıldığı."

Düzenli yayınların başlangıcında ilk anonsu kimin yaptığı konusunda Gazi Evrenoz ve Eşref Şefik Atabey, dışında başka bir isim telaffuz edilmemiştir.

Ankara'daki radyo istasyonunun ise 1927 yılının Haziran ayında yayın yapabilecek durumda olduğu bilinmektedir (Kocabaşoğlu, 2010: 58). Ancak Haziran ayında düzenli yayınların başladığına dair bir kaynak bulunmamaktadır. TTTAŞ sözleşme süresi olan 10 yıl boyunca İstanbul Radyosu'nu daha düzenli çalıştırabilmiş fakat Ankara vericisi zaman zaman faaliyetini durdurmuştur.

Sözleşme süresince şirketin yükümlülükleriyle ilgili devlete sorun çıkardığına ilişkin verilere rastlanmamaktadır. Ancak TTTAŞ döneminde hükümetin şirketten beklediği yayıncılık başarısının karşılandığı söylenemez. Yukarıda sözü edildiği gibi hükümet bu yeni ve hızlı iletişim mecrasından, Cumhuriyetin ilkelerini, yapılan inkılapları benimsetecek, halkın sosyokültürel düzeyini arttıracak kısacası her yönüyle milli kalkınmada ciddi rol oynayacak içerikler beklenmektedir. TTTAŞ'ın bu beklentiyi karşılayamamasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır.

Bunlardan ilki şirketin radyo yayınlarından beklediği geliri elde edememesi ve sürekli olarak maddi sıkıntılarla uğraşmasıdır. Öyle ki 6 Mayıs 1927'de yayına başladıktan hemen sonra 3 Aralık 1927'de İstanbul Radyosunun para sıkıntıları nedeniyle yayını durur (Akagündüz, 2014: 362). Kısa süreli bu durmanın ardından 1929 yılında Amerika'dan başlayan ve etkisi hemen hemen bütün dünyada hissedilen ekonomik buhran TTTAŞ'ı derinden sarsmış ve 1 Şubat 1930 tarihinde radyo tekrar susmuştur. 25 Mart 1930 tarihine kadar süren bu suskunluk hükümetin maddi desteğiyle son bulmuştur (Dinçmen, 2007: 39). Şirketin gelir kaynakları abonelik sisteminden elde edilen para ve kendisine devlet tarafından tahsis edilen vergi geliridir. Radyo alıcılarının sayıca yetersizliği de, yayın içeriği olarak beklenen etkinin oluşmamasına ve yeterli maddi kazancın elde edilmemesine gerekçe gösterilebilir. Nitekim 1935 yılına gelindiğinde şirketin abonesi bulunan kişilerin sayısı 6082'dir (Kocabaşoğlu, 2010: 55).

TTTAŞ'ın yayın içeriklerinin bekleneni karşılayamamasının ikinci nedeni de yayın süresinin kısıtlı olmasıdır. Örneğin 26 Kasım 1927 tarihli İstanbul radyosuna ait yayın akışı şöyledir:

- 19.00 Stüdyo Müziği Heyetinden Şevketza Faslı
- 19.30 Eşam ve Tahvilat Borsası Haberleri
- 19.40 Telsiz Telefon Orkestrası
- 20.10 Zahir Borsası Haberleri
- 20.20 Telsiz Telefon Müziği Heyeti
- 20.50 Anadolu Ajansı Haberleri
- 21.00 Telsiz Telefon Orkestrası
- 21.30 Teganni (Müziği Programı)

Yukarıdaki yayın akışına bakıldığında yayının 19.00'da başlayıp 21.30'da sona ermesi dikkat çekmektedir. Bunun nedeni radyo yayınlarının telgraf haberleşmesinden arta kalan zaman sığdırılması zorunluluğudur (Dinçmen, 2007: 74).

Yayınlara başlıklarına bakıldığında Türk inkılabının ilkelerinin dinleyicilere benimsetilmesine veya sosyokültürel kalkınmaya ilişkin bir içerik bulunmadığı görülmektedir. 1927-1936 yılları arasında programların akışında özellikle müziği yoğunudur. İstanbul Radyosu'nda yayımlanan programların %85'i müziği programıdır.

1935'e kadar musiki dışı programların oranı %18'i geçmemiştir. Bu %18'lik dilimin çoğunluğunu ise eğitici programlar oluşturmaktadır (Akagündüz, 2014: 363).

TTTAŞ dönemi olarak kayıtlara geçen ve 1927-1936 arasındaki dönemde, şirketin idari ve mali olarak büyük sıkıntılar yaşadığı ancak buna rağmen devletle imzaladığı sözleşmenin gereklerine sadık kaldığı söylenebilir. Sözleşme sonu olan Ağustos 1936'dan sonra TTTAŞ tasfiye edilmiş ve hükümet çıkardığı bir kararnameyle radyoların yönetimini doğrudan ele almıştır (Kocabaşoğlu, 2010: 171). Böylelikle, Türk radyo tarihinde TRT'nin 1964 yılında kurulmasına kadar geçen süreçte Devlet Radyosu olarak anılan dönem başlamış olur.

6. Tartışma ve Sonuç

Radyo yayınlarını kayıt ederek arşivlemek teknik donanım gerektiren bir iştir. 1927-1936 arası dönemin yayınlarına ilişkin arşiv kayıtları bulunmamaktadır. Yayın arşivleri olmadan radyo gibi bir mecranın tarihiyle ilgili çalışma yapmak bir hayli zordur. Bu zorluktan olacak ki, birkaç temel eser dışında, Türk radyoculuk tarihine ilişkin kapsamlı çalışmaların sayısı çok azdır. Türkiye'deki ilk radyo yayınına ilişkin bilgiler tamamen dönemin gazete veya dergi arşivlerinden ya da daha sonraki yıllarda yine çeşitli gazetelerde aktarılan anılardan toplanmıştır. Bu anıların bazılarında bir gazetenin magazin ekinde yayımlanmış araştırma haberinde, bazılarında da Türkiye radyolarının kuruluş yıldönümünde yapılmış bir söyleşide rastlamak mümkündür. Bu bağlamda TTTAŞ'ın kısa süre yayımladığı *Telsiz* dergisi ve Başvekâlet Umum Müdürlüğü'nün *Radyo* dergisi, araştırmacılar için birincil kaynak olmuşlardır. Türkiye'deki ilk radyo istasyonu işletmecisi olan TTTAŞ, birçok kaynaktan Türk-Fransız ortaklığıyla kurulmuş bir şirket olarak kayda geçmiştir. Gerek dönemin ekonomi politikası göz önünde bulundurulduğunda, gerekse kronolojik olarak; Fuat Münir Bener, Sacide Vural, Uygur Kocabaşoğlu, Ayhan Dinç ve Özden Cankaya'nın aktardıkları ve yazdıkları incelendiğinde, bu sermaye ortaklığının mümkün olamayacağı anlaşılmaktadır. Bu ortaklığı çağrıştıran gelişmeler, TTTAŞ'ın kullandığı vericilerin Fransız şirket tarafından inşa edilmiş olması, ilk program akışlarında gerek teknik gerekse içerik bakımından başka bir Fransız şirketten hizmet alınması ve Fransızcanın lingua franca olmasından dolayı yayın anonlarının Türkçe ve Fransızca yapılmasından ibarettir. Şirketin sermaye yapısına ilişkin birincil kaynaklardan en önemlisi; *Nizamname-i Dahili* başlığını taşıyan Ankara Ticaret Sicil Memurluğu'nda bulunan 121 numaralı dosyadır. Bugün, şirketin ticari sicilini kayıt altına alan söz konusu dosyaya ulaşmak ne yazık ki mümkün olmamaktadır. Ancak Uygur Kocabaşoğlu 1980 yılında söz konusu dosyaya ulaşmıştır ve çalışmasında bu birincil kaynağa atıfta bulunmuştur.

Bunun yanı sıra, TTTAŞ döneminin birçok çalışmada sadece *şirket dönemi* veya *özel yayıncılık* dönemi olarak adlandırılması da gerçeklerle pek örtüşmemektedir. Çünkü TTTAŞ'ın kim tarafından ve nasıl kontrol edildiği hatta yönetildiği, şirketin sermaye yapısında gizlidir. Bunun içindir ki; TTTAŞ'ın milli sermayeyle kurulmuş olduğunun altının çizilmesi, sağlıklı bir Türk medya tarihi değerlendirmesi yapılabilmesi için son derece önemlidir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, iktidarın medyayla

ilişkinini kavrayabilmek için sadece yazılı basın mülkiyet yapısını incelemek yeterli olmayacaktır. Sonuç olarak, konu detaylı bir biçimde araştırıldığında, TTTAŞ için rahatlıkla; *milli sermayeyle kurulmuş özel şirket görünümlü bir kamu hizmeti yayıncısıdır*, denilebilir. TTTAŞ'ın yayıncılık konusundaki başarısı ise oldukça tartışmalıdır. Başarı konusundaki değerlendirme ise dönemin ekonomik ve politik şartları gözetilerek yapılmalıdır.

Kaynakça

- Akagündüz, Ü. (2014). Radyoculuğumuzun Cumhuriyet Yıllarındaki Serüveni ve Telsiz Mecmuası. *Kebikeç*, 37, 359-386.
- Akarcılı, S. (1997). *Türkiye'de Kamusal Radyodan Özel Radyo ve Televizyona Geçiş Süreci*. Ankara: Punto Matb.
- Altar, Cevad M. (1969). *Ankara Radyosunun 30. Kuruluş Yıldönümü Konuşması*, 28.10.1969, Saat: 21.10, Ankara Radyosu.
- Atatürk, Mustafa K. (2015) *Nutuk*. Ankara: Kaynak Yay.
- Aydemir, Şevket S. (1991). *İkinci Adam 1938-1950*. Cilt 2. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aziz, A. (1968). *Radyo ve Köy Yayınları*. Ankara: TRT Merkez Program Dairesi Başkanlığı Yay. 11.
- Aziz, A. (1995). *Radyo ve Televizyon Yasal Düzenlemeler*. Ankara: AÜ İletişim Fakültesi Yay.
- Bener, Fuat M. (1941). Radyomuz Onbeş Yaşında. *Radyo Mecmuası*, 1, 4-5.
- Cankaya, Ö. (2003). *TRT Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi:1927-2000*. İstanbul: YKY.
- Devran, Y. (2011). *Siyasal İktidar-TRT İlişkinin Dünü*. İstanbul: Başlık Yay.
- Dinç, A., Cankaya, Ö. ve Ekici, N. (2000). *İstanbul Radyosu Anılar Yaşantılar*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Dinçmen, G. (2007). *Radyolu Yıllar*. İstanbul: Geniş Kitaplık.
- Duman, K. (2013). *Türkiye ve İtalya'da Özel Televizyon Yayıncılığının Başlangıcı ve Deregülasyon Sürecinin Karşılaştırılması*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Dursun, D. (2014). Radyo Yayıncılığı 87. Yaşında.... *Radyo Günü nedeniyle RATEM tarafından düzenlenen toplantı konuşması*, Ankara: 6 Mayıs.
- Ertuğ, Hasan R. (1951). *Radyo İşletmeciliği ve Meseleleri*. İstanbul: Güven Basımevi.
- Findley, Carter V. (2011). *Modern Türkiye Tarihi*. İstanbul: Timaş Yay.

- Federal Communications Commission. (2004). *A short history of radio with an inside focus on mobile radio*. Erişim 05.03.2018. https://transition.fcc.gov/omd/history/radio-/documents/short_history.pdf
- Hiçyılmaz, E. (22 Eylül 1996). Radyo Günleri. *Sabah Magazin*. 26-28.
- Girgin, A. (2009). *Türkiye’de Yerel Basın*. İstanbul: Der Yay.
- İçel, K. (2015). *Kitle İletişim Hukuku*. İstanbul: Beta Yay.
- İlkin, A. (28 Ekim 1953). *Vatan Gazetesi Radyo Eki*.
- İlkin, Nedim V. (1945). Radyonun Bize Kazandırdığı Kıymetler. *Radyo Der.*, 39, 1-20.
- İnceoğlu, Y. (2010). *Uluslararası Medya, Medya Eleştirileri*, İstanbul: Der Yay.
- Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yay.
- Kocabaşoğlu, U. (1979). Türkiye’de Radyo Yayınlarının Başlangıç Tarihine İlişkin Bir Not. *Ankara SBF-Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllığı*: 177-184.
- Kocabaşoğlu, U. (1980). *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. 42.
- Kocabaşoğlu, U. (2010). *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*. İstanbul: İletişim Yay.
- Köksal, F. (2016). Nutukta Telgraf Ve Telgrafçılar. Erişim 10.02.2018, <http://www.telekomculardernegi.org.tr/haber-7007-nutuk-ta-telgraf-ve-telgrafcilar.html>
- Kubilay, Ç. (2003). *Cumhuriyet’in Kuruluş Yıllarında Telekomünikasyon Politikaları: 1923-1939*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi.
- Osman, Nilüfer S. (1970). *Radyo ve Halk Eğitimi*. Ankara: TRT Merkez Program Dairesi Başkanlığı Yay. 12.
- Özalp, M. N. (1994). Eğitim-Kültür-Sanat ve TRT İlişkileri-3. *Mavi Nota Müzik ve Sanat Dergisi*, 14, 9-15.
- Taşer, S. (2010). *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Modernleşme Sürecinde Öğretmen Yetiştiren Kurumlarda Eğitim Yönetimi ve Denetimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi.
- Telgraf ve Telefon Kanunu*. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar> Erişim 03.04.2018
- Telsiz (1927). Memleketimizde Telsiz Telefon Postalarını Nasıl Tesis Ettik. *Telsiz Mühendisi*, 1, 3-7.
- Telsiz Tesisi Hakkında Kanun*. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar> Erişim 08.05.2018
- TRT (1990). *Dünden Bugüne Radyo-Televizyon 1927-1990*, Ankara: Ajans-Türk Matb.
- Uçar, Lalifer B. (2009). Türkiye’de Radyo Yayıncılığı. *TRT Radyo Vizyon Dergisi*, 1, 6-11.

Vural, S. (1986). *Radyo-TV Kurumlarında Yönetim ve Türkiye'deki Uygulama*, Eskiřehir: Anadolu Üniversitesi Yay.

Yalçın, N. (2 Mayıs 2017). Radyoevi Her Zaman Gözde. *Hürriyet Gazetesi*. 5.

Ek-1. Hayrettin Hayreden'in Sicil Kaydı

VAKIF KISI	ALDIĞI Maaş Derece	Yaslıya teyin tarihi H.K.	Yaslıya neyle- diği veya aşırı kaldığı tarih.	Yaslıya ayrıldığı veya Mülkiyet Bilgisi Tarihi	
Harbiye Mektebine Dahil		1/K.Eyrol/1300			
Mülkiyet rütbesiyle neş'et ve vatanlı harbiye sınıfına girilmiştir			1303		
Yüzbaşı			31/Şubat/1306		
Üçyüzbaşı			28/Şubat/1308	26/2/1309	
Türk Telsiz Telefon Şirketi Fen M.	300		1/9/1927	8/9/1935	
İstanbul Stadyosu MÜDÜRLÜĞÜ	200		8/9/1936	1/9/1937	
P.T.T.Ancara Şubesi MÜDÜRLÜĞÜ	250		1/9/1937	25/6/1938	
" " Stadyosu "	300		25/6/1938	21/9/1938	
Yedeksubay Üçyüzbaşı	50		1/8/1940	10/9/1940	
Beden Terbiyesi İstanbul Bölgesi Mükellefiyet Şubesi MÜDÜRÜ	170		1/7/1941		
Beden Terbiyesi İstanbul Bölgesi Saha ve tesisler şefi	210		28/3/1945		
" " " "	400		31/6/1946		
KONUŞUN					
300 memuriyeti : Beden Terbiyesi İstanbul Bölgesi saha ve tesisler şefi.					
Sicil No.	Adı	Babasının adı	Görevi	Sicilindeki doğum tarihi	Emeklilik maaş No.
42-70	Hayrettin Hayreden	Mehmet Sait	Hayreden	Emel (1303) Doğum yeri : Çan	
Aynı gibidir.					

Ek-2. ABD İstanbul Başkonsolosluğu'nun Raporu.

